

A Look at the Policy of Forced Migration of Ethnic Groups during the Achaemenid Period

Mohadese Malekzadeh¹; Parviz Hossein Talaei²

1 M. A. in ancient Iranian history, Department of History, Shahid Bahonar University of Kerman, Kerman, Iran. Email: m.malekzadeh@ens.uk.ac.ir.

2 Associate Professor, Department of History, Shahid Bahonar University of Kerman, Kerman, Iran (Corresponding Author). Email: Parviztalaei@uk.ac.ir

ARTICLE INFO

Article type:

Research Article

Article History:

Received

December 18, 2023

Accepted

April 23, 2024

Citation:

Malekzadeh, M., & Hossein Talaei, P., (2024). "A Look at the Policy of Forced Migration of Ethnic Groups during the Achaemenid Period", *Zagros Archaeological Research*, 1(1): 223-244, doi:

ABSTRACT

The vast land of Iran throughout its ancient history has witnessed extensive population movements. Among these, the forced migration of ethnic groups and human communities is a phenomenon that, across different historical periods—especially in antiquity—was utilized by governments for political, military, economic, and even social reasons. Unlike voluntary migrations, which occur by the free will of peoples often driven by natural or economic factors, forced migrations were primarily imposed by ruling powers aiming to achieve goals such as internal cohesion, suppression of rebellions, strengthening parts of the empire, transferring labor forces, or promoting cultural-economic development. One of the eras during which this policy was pursued in a systematic and purposeful manner was the Achaemenid period. The Achaemenids, as one of the greatest empires in history, used forced migration as an effective tool to consolidate their authority, organize populations across various parts of the empire, and expand cultural and economic influence. This policy was not only instrumental in reinforcing central power but also played a significant role in shaping the administrative and social structures of the Achaemenid era. This study, employing a descriptive-analytical method based on library research, aims to examine various dimensions of the forced migration policy of ethnic groups in the Achaemenid period. The objectives, methods, and consequences of this policy—especially in key regions of the empire—along with the role of the relocated groups in the social, economic, and military structures of Achaemenid society, constitute the main focuses of this research. The study attempts to clarify the place of this policy within the Achaemenid governance system through a comprehensive perspective.

Keywords: Ancient Iran, Achaemenids, ethnic groups, forced migration, political-military policy.

Introduction

Iran has historically been exposed to numerous population movements. The relocation and displacement of various ethnic and human groups throughout history often occurred to fulfill political-military objectives. Situated as a bridge connecting the eastern and western parts of Asia, Iran's geographic position held great significance (Khoddadian, 2004). The migration of Aryans, as scholars indicate, began gradually at least 2,500 years ago and significantly influenced political, social, and historical developments (Naziri, 2014). Aside from voluntary migrations prompted by environmental changes or other factors, certain governments pursued policies forcing ethnic or religious groups to leave their homelands and resettle them elsewhere (Mahmoudabadi et al., 2011). This forced displacement is often referred to as diaspora—the involuntary migration and settlement of populations in foreign lands (Dianat, 2018). The term generally denotes groups expelled from their historical lands or migrating involuntarily across the world (Rois & Adiva, 2010). Forced dispersal is usually a form of punishment or a deliberate attempt to destroy a particular culture, religion, or political belief (Klein & Takash, 2018). The Achaemenids were among the governments who employed exile and forced migration as state policy (Tobeyby, 2000; Norman Sharp, 2009). Prior to them, the Assyrians also practiced such displacement, relocating groups such as the Jews (Mashkoo, 1984; Manuel Cook, 2008) and even some scattered tribes of Medes and Persians to other lands (Farehveshi, 2003). Therefore, considering these issues, this research intends to investigate the policy of forced migration during the Achaemenid period and the underlying objectives of these displacements.

Discussion

This study is descriptive-analytical, relying on library research and written historical sources. By examining historical texts, inscriptions, archaeological reports, and analyzing works of ancient and contemporary scholars, the research seeks to provide an accurate depiction of the forced migration policy of ethnic groups during the Achaemenid era. One of the important policies of the Achaemenids for controlling and suppressing rebellious groups was forced migration. This action usually took place after quelling uprisings to both punish the rebels and prevent their regrouping and resurgence in their homelands. Sometimes, these forced relocations were also used to exploit the economic or skilled labor potential of the exiled people. At the beginning of Darius the Great's reign, Media was one of the most rebellious regions. The revolt of Fravartish lasted more than seven months. After suppressing it, Darius forcibly relocated a large part of the Median population to southern Iran, including the islands of the Persian Gulf. This forced migration weakened the prominent status of the Medes as a tribe equal to the Persians and had widespread political consequences. Following the Ionian revolt, Darius relocated many inhabitants of cities such as Miletus, Priene, and Eretria to Susa, Khuzestan, and other internal regions of Iran. This move aimed both to prevent repeated uprisings and to utilize the skills of these people, especially in crafts and architecture. Cambyses, after conquering Egypt, brought six thousand Egyptian artisans to Iran. Artaxerxes III, following Egyptian uprisings, exiled groups of Egyptians and Sidonians to Susa and Babylon. These exiles served both as punishment and as a workforce for the royal construction projects. The Achaemenids employed exiled peoples in border regions such as Sistan and Makran to protect the empire's frontiers. Ethnic groups like the Paeonians, Carians, and Ionians played not only a security role but also contributed to weaving industries, construction, and other economic activities. This policy, while consolidating imperial control, also promoted cultural diversity and economic growth across various regions of Iran.

Conclusion

Wars, conquests, and rebellions were among the greatest challenges faced by ancient states, including the Achaemenid Empire. In response, the Achaemenids adopted policies to consolidate their power in conquered lands, among which forced migration was one of the most important. This policy was not merely repressive but a multifaceted tool to contain threats, strengthen defense structures, and harness economic benefits. One main goal of forced migration was to prevent the re-emergence of rebellious centers in subdued territories. By dispersing discontented groups and separating them from their native lands, the chances of alliance, revolt, and resistance diminished.

Additionally, settling relocated peoples in the empire's borderlands had a military and security dimension. These groups sometimes acted as a human shield or frontier guards, thereby strengthening the empire's borders. Another key aspect of this policy was the strategic use of the conquered peoples' skills and expertise. By transferring artisans, engineers, farmers, and artists to central or needy areas, the Achaemenids significantly promoted the economic and cultural development of their empire. Evidence from inscriptions and historical sources confirms the existence of this deliberate policy.

Although it cannot be stated with certainty that all individuals participated involuntarily, it is clear that forced migration in the Achaemenid period was not solely a tool of repression but part of a broader strategy of population, security, and economic management. This measure left long-lasting impacts on the social and economic structure of the empire and was one of the key factors in its success in managing ethnic and geographic diversity.

دانشگاه لرستان

پژوهش‌های باستان‌شناسی زاگرس

شاپای الکترونیکی: ۸۹۴۴-۲۹۸۰

<https://www.zar.lu.ac.ir>

مقاله پژوهشی

نگاهی به سیاست کوچ اجباری اقوام در دوره هخامنشی

محدثه ملکزاده^۱ و پرویز حسین طلایی^۲

^۱ دانش‌آموخته کارشناسی ارشد تاریخ ایران باستان دانشگاه شهید باهنر کرمان، کرمان، ایران، رایانامه: m.malekzadeh@ens.uk.ac.ir

^۲ دانشیار گروه تاریخ دانشگاه شهید باهنر کرمان، کرمان، ایران، نویسنده مسئول، رایانامه: parviztalae@uk.ac.ir

اطلاعات مقاله

دریافت مقاله:

۱۴۰۲/۰۹/۲۷

پذیرش نهایی:

۱۴۰۳/۰۲/۰۴

چکیده

سرزمین پهناور ایران در طول تاریخ کهن خود همواره شاهد نقل و انتقال‌های گسترده جمعیتی بوده است. در میان این تحولات، کوچ‌های اجباری اقوام و گروه‌های انسانی یکی از پدیده‌هایی است که در دوره‌های مختلف تاریخی، به‌ویژه در دوران باستان، به دلایل سیاسی، نظامی، اقتصادی و حتی اجتماعی مورد توجه حکومت‌ها قرار گرفته است. برخلاف مهاجرت‌های داوطلبانه که اقوام با اختیار خود و در پی عوامل طبیعی یا اقتصادی انجام می‌دادند، کوچ‌های اجباری عمدتاً از سوی حکومت‌ها و در راستای اهدافی چون ایجاد انسجام درونی، تضعیف شورش‌ها، تقویت بخش‌هایی از امپراتوری، انتقال نیروی کار یا توسعه فرهنگی-اقتصادی صورت می‌گرفت. یکی از دوره‌هایی که در آن این سیاست با رویکردی نظام‌مند و هدف‌مند دنبال شد، دوره هخامنشی است. هخامنشیان به‌عنوان یکی از بزرگ‌ترین امپراتوری‌های تاریخ، از سیاست کوچ اجباری به‌عنوان ابزاری کارآمد برای تثبیت قدرت خود، ساماندهی جمعیتی در نواحی مختلف امپراتوری، و همچنین گسترش نفوذ فرهنگی و اقتصادی استفاده کردند. این سیاست نه‌تنها در مسیر تحکیم اقتدار مرکزی مؤثر بود، بلکه در شکل‌گیری ساختارهای اداری و اجتماعی دوره هخامنشی نیز نقش مهمی ایفا کرد. پژوهش حاضر با روش توصیفی-تحلیلی و بر پایه منابع کتابخانه‌ای، در پی بررسی ابعاد گوناگون سیاست کوچ اجباری اقوام در دوره هخامنشی است. اهداف، شیوه‌ها و پیامدهای این سیاست، به‌ویژه در مناطق کلیدی امپراتوری، در کنار بررسی نقش اقوام کوچ داده‌شده در ساختار اجتماعی، اقتصادی و نظامی جامعه هخامنشی، از جمله محورهای اساسی این تحقیق به‌شمار می‌آیند. این مطالعه می‌کوشد با نگاهی جامع، جایگاه این سیاست را در نظام حکمرانی هخامنشی روشن سازد.

کلیدواژگان: ایران باستان، هخامنشیان، اقوام، کوچ اجباری، سیاست سیاسی-نظامی.

ارجاع به مقاله: ملکزاده، محدثه و حسین‌طلایی، پرویز، (۱۴۰۳)، «نگاهی به سیاست کوچ اجباری اقوام در دوره هخامنشی»، پژوهش‌های باستان‌شناسی زاگرس، (۱۱)، ۲۲۳-۲۴۴.

مقدمه

سرزمین ایران از جمله کشورهایی است که در طول تاریخ طولانی خود در معرض نقل و انتقال‌های جمعیتی قرار داشته است. کوچاندن و جابجایی اقوام و گروه‌های مختلف انسانی در طول تاریخ در جهت اهداف و مقاصد سیاسی- نظامی صورت گرفته است. نجد ایران به صورت یک پل ارتباطی بخش‌های خاوری و باختری آسیا را یکدیگر پیوند می‌داد و این ویژگی از اهمیت زیادی برخوردار بود (خدادادیان، ۱۳۸۳). مهاجرت آریائی‌ان که بنا به نوشته محققین دست‌کم از حدود دو هزار و پانصد سال پیش انجام گرفت، واقعه‌ای بود که به تدریج صورت گرفت و توانست بر روند تحولات سیاسی، اجتماعی و تاریخی اثرگذار باشد (نوذری، ۱۳۹۳). به جز مهاجرت‌هایی که مطابق با خواست و میل خود اقوام و گروه‌های مختلف در اثر از بین رفتن شرایط اقلیمی و یا به دلایل دیگر صورت می‌گرفت و مهاجرتی اختیاری محسوب می‌شد. سیاست‌هایی از سوی برخی از حکومت‌ها دنبال می‌شد که بر اساس آن اقوام و گروه‌های مختلف نژادی یا مذهبی مجبور به ترک سرزمین خویش می‌شدند و قدرت حاکم آنان را در نواحی دیگر سکنی می‌داد (محمودآبادی و دیگران، ۱۳۹۰). از کوچاندن و جابجا کردن اقوام در فرهنگ‌های انسانی به‌عنوان دیاسپورا^۱ یاد می‌شود و به جمعیت مهاجری گفته می‌شود که بنا به دلایل ناخواسته از سرزمین خویش مهاجرت می‌کنند و در سرزمین دیگری ساکن می‌شوند (دبانت، ۱۳۹۷). این اصطلاح به معنای گروهی از مردم است که از سرزمین تاریخی خود رانده شده یا به دیگر مناطق مختلف جهان مهاجرت کرده‌اند (Rois & Adiva, 2010). بنابراین پراکندن اجباری مردم از موطنشان به جاهای دیگر، که معمولاً به منزله نوعی مجازات و قصد تخریب فرهنگ، مذهب یا اعتقادات سیاسی خاص آن مردم صورت می‌گیرد، معنایی است که این اجبار را بیان می‌کند (کلاین و تاکاش، ۱۳۹۷). هخامنشیان از جمله حکومت‌هایی بودند که سیاست تبعید و کوچ اجباری اقوام و گروه‌های مختلف انسانی را در پیش گرفتند (تویین بی، ۱۳۷۹؛ نارمن شارپ، ۱۳۸۸). چنان که پیش از آنان، آشوریان نیز این رویه را در پیش گرفته و اقوام و گروه‌های زیادی هم‌چون یهودیان (مشکور، ۱۳۶۳؛ مانوئل کوک، ۱۳۸۷). حتی برخی از قبایل پراکنده ماد و پارس را جابجا کرده و در جاهای دیگر سکونت داده بودند (فروهوشی، ۱۳۸۲). بنابراین با توجه به مسائل مطرح شده این پژوهش در نظر دارد تا سیاست کوچ اجباری اقوام را در دوره هخامنشی و همین‌طور اهداف این حکومت از این جابجایی‌ها را با استفاده از منابع کتابخانه‌ای و به صورت توصیفی - تحلیلی مورد بررسی قرار دهد.

پرسش‌های پژوهش: با توجه به موضوع پژوهش، این تحقیق در پی پاسخ به این پرسش‌ها است: سیاست کوچ اجباری اقوام در دوره‌ی هخامنشی با چه اهدافی دنبال می‌شد؟ هخامنشیان از چه ابزارها، روش‌ها و الگوهایی برای اجرای این سیاست استفاده کردند؟ اقوام کوچ داده شده چه نقشی در ساختار اجتماعی، اقتصادی و نظامی امپراتوری هخامنشی ایفا کردند؟ این سیاست چه پیامدهایی برای پایداری سیاسی و امنیت مرزهای امپراتوری داشت؟ چه تفاوت‌هایی میان سیاست کوچ اجباری در دوره هخامنشی با سیاست‌های مشابه در تمدن‌هایی چون آشور وجود دارد؟

روش پژوهش: پژوهش حاضر از نوع توصیفی - تحلیلی است و داده‌های آن به صورت کتابخانه‌ای و مبتنی بر منابع مکتوب و تاریخی گردآوری شده‌اند. با بررسی متون تاریخی، کتیبه‌ها، گزارش‌های باستان‌شناسی و تحلیل آثار نویسندگان قدیم و معاصر، تلاش شده است تا تصویر دقیقی از سیاست کوچ اجباری اقوام در دوره‌ی هخامنشی ارائه گردد. این پژوهش بر پایه تحلیل محتوای کیفی منابع موجود، به بررسی اهداف، شیوه‌های اجرا و تأثیرات اجتماعی و سیاسی این سیاست می‌پردازد. هم‌چنین، در صورت امکان، مطالعه‌ای تطبیقی میان این سیاست در دوره هخامنشی و

¹ Diaspora

نمونه‌های مشابه در تمدن‌های دیگر (نظیر آشور) انجام خواهد شد تا جایگاه و کارکرد واقعی آن در بستر تاریخی مشخص گردد.

پیشینه پژوهش

در رابطه با کوچ اجباری اقوام در دوره هخامنشی پژوهش‌های چندانی صورت نگرفته است. اما در برخی از موارد پراکنده می‌توان اطلاعاتی را در این باره به دست آورد. برای آشنایی بیش‌تر با پیشینه تحقیق به بررسی چند اثر در ارتباط با موضوع پرداخته شده که محتوا و نتایج‌شان به صورت خلاصه بررسی شده است:

علی‌رضا شاپور شهبازی در مقاله‌ای در دانشنامه ایرانیکا اشاره‌های کوتاهی به جابجایی‌های صورت گرفته در این دوران دارد. اما اهمیت این جابجایی‌ها و نقشی که کوچ داده‌شدگان در جامعه هخامنشی می‌توانستند داشته باشند را مورد توجه قرار نداده است (Shapur Shahbazi et al. 1994). محمدتقی ایمان‌پور نیز در مقاله‌ای با عنوان «بررسی جایگاه سیاسی ساتراپ‌های هخامنشی در دوره داریوش بزرگ با تکیه بر کتیبه‌ها» سعی کرده است اهمیت و جایگاه هر کدام از اقوام را با توجه به ذکر نامشان در ردیف‌های مختلف کتیبه‌ها بررسی کند. چنانکه ذکر نام مادها در ردیف دهم از کتیبه بیستون، در ردیف نهم از کتیبه شوش و در ردیف سوم از کتیبه پرسپولیس را نشان‌دهنده نگرش داریوش و سیاست خاص او نسبت به مادها در اوایل پادشاهی او دانسته و شورش رخ داده توسط آنان را دلیل این امر می‌داند (ایمان‌پور، ۱۳۸۸). شاهرخ رزمجو نیز در مقاله‌ای با عنوان «معماری هخامنشی»، پس از بررسی اجزای تشکیل‌دهنده بناهای هخامنشی، اقوام سازنده این بناها را نیز ذکر کرده که از میان آنها می‌توان اطلاعاتی درباره نقشی که اقوام کوچ داده شده می‌توانستند در توسعه زیر ساخت‌های جامعه هخامنشی داشته باشند را به دست آورد (رزمجو، ۱۳۹۳). در قیاس با پژوهش‌های یاد شده، تحقیق حاضر به عواملی که باعث کوچ اجباری اقوام و جابجایی آنها می‌شد، پرداخته و نقش آنان در جامعه جدید را مورد توجه قرار داده است.

شکل‌گیری پادشاهی هخامنشی

پیشینه امپراتوری پارسی آکنده از مسائل و فرضیه‌های ناسازگار است. اکنون بیشتر محققان بر این باورند که آنان در آغاز رمه‌دارانی بوده‌اند که در طول دوره‌ای طولانی از آسیای مرکزی به ایران کوچ کرده‌اند. تا پیش از هزاره نخست پیش از میلاد به پارس‌ها به عنوان جمعیتی ممتاز و متمایز در خاور نزدیک اشاره‌ای نشده است و تا پیش از قرن هفتم روایت مستندی درباره آنها یا پیشرفت حکومت‌شان در پارس وجود ندارد. پارس در یکی از دوران آغازین خود جزئی از قلمرو پادشاهی ایلام بود؛ شهر ایلامی مهم انشان در این ناحیه قرار داشت، این شهر در سده دوازدهم پیش از میلاد رو به افول گذاشت و چنین می‌نماید که بین حدود سال هزار تا سده هفتم پیش از میلاد این شهر عملاً خالی از سکنه بوده است. با این حال، در جریان قرن هفتم پیش از میلاد تغییر چشم‌گیری در آن پیدا می‌شود (کورت، ۱۳۷۹: ۷-۲۷). در هر صورت باید گفت که امپراتوری هخامنشی بزرگ‌ترین امپراتوری جهانی خاور نزدیک باستانی بود که از مصر تا آسیای مرکزی را در بر می‌گرفت. شکل‌گیری آن از سال ۵۵۰ پیش از میلاد که کوروش پادشاه انشان در جنوب‌غربی ایران و پسرش کمبوجیه بر مادهای قدرت‌مند غلبه کردند آغاز شد (Wisehofer, 2009: 66). از مادیان و پارسیان برای نخستین بار در سالنامه‌های آشوری یاد شده است (فرای، ۱۴۰۰: ۱۱۰)؛ وقتی که در ۸۳۶ پیش از میلاد شلمنصر سوم از پادشاهان «پارسوا» در غرب دریاچه ارومیه باج گرفت و به سرزمین ماد در جنوب‌غربی آب‌های آن رسید (اومستد، ۱۳۸۳: ۳۱). این در حالی بود که قوم پارس پس از مهاجرت طولانی و جابه جایی در شمال‌غربی ایران در حوالی دریاچه ارومیه ساکن شده بود. در حدود اواسط قرن نهم پیش از میلاد نخستین

بار از آنها تحت عنوان سرزمین پارس نام برده شده است (خدادادیان، ۱۳۸۳: ۲۳۲/۱). پارسیان چون زیر فشارهای سیاسی و نظامی قرار گرفتند به طرف دامنه کوه‌های بختیاری مهاجرت کرده در آن منطقه اسکان یافته و به‌عنوان همسایه ایلامی‌ها حکومت سلطنتی کوچکی را ایجاد کردند و نام «سلسله پارسی» بر آن نهادند که در برخی اسناد با نام سلسله هخامنشی ذکر شده است. به‌صورت دقیق‌تر می‌توان گفت که آنها در ناحیه پارسوماش در کوه فرعی سلسله جبال بختیاری در مشرق شوشتر واقع در دو سوی ساحل کارون مستقر شدند (گیرشمن، ۱۳۷۲: ۱۲۴). استدلال شده که طی سده‌های یازدهم و دهم پیش از میلاد ایلامی‌ها از نظر سیاسی در موضع بسیار ضعیفی قرار گرفته بودند، گله‌داران ایرانی به پارس کوچ کردند و با ایلامیان بومی درآمیختند. البته این مهاجرت، یکباره و به‌صورت انبوه صورت نگرفت، بلکه فرایندی تدریجی بود که از سوی گروه‌های پراکنده انجام گرفت و ناتوانی سیاسی ایلام نیز آن را تسهیل کرد. این منطقه هم‌چنان تا وقتی که شاهان ایلامی قادر به حفظ آن بودند زیر نفوذ ایشان قرار داشت و مسلماً ایلامیان از حدود سال ۸۰۰ تا ۶۴۶ پ.م یعنی وقتی آشوربانی پال حمله شدیدی به ایلام و خوزستان کرد آن جا را بخشی از قلمرو پادشاهی خود می‌دانستند تا آنکه در آن سال حمله آشوربانی پال اساس حکومت ایلام را متزلزل ساخت. در این سرزمین جدا شده شاید تا حدی به‌عنوان پاسخی در مقابل تهدید آشور، خود را واحد سیاسی مستقلی می‌دانست که تحت فرمانروایی خانواده‌ای پارسی قرار گرفته است (کورت، ۱۳۷۹: ۲۸). ایلام در این زمان قدرت آن را نداشت که از استقرار پارسیان در این ناحیه ممانعت کند. آنان با رهبری هخامنش حکومت کوچک خویش را تأسیس کرده و نام خود را به آن دادند. هرودوت همان‌گونه که از تعداد قبایل ماد تنها شش قبیله را نام می‌برد. از قبایل متعدد پارسی نیز ده قبیله را معرفی می‌کند و از قبیله هخامنشی به‌خاطر سوابق طولانی حکومت‌های محلی و تأسیس دولت مشابه سلطنت در نسل‌های پیشین به‌صورت پی در پی جهت بنیان‌گذاری سلسله هخامنشی نام برده شده است. این قبیله در دوره‌های پیش از تأسیس سلسله هخامنشی مشهور تر از قبایل دیگر بود و همین قبیله پس از تأسیس دولتی مقتدر سازمان‌های متعددی را در خود به‌وجود آورد (خدادادیان، ۱۳۸۳: ۲۳۲/۱-۲۳۳). ایران در دوران سلطنت کوروش بزرگ پادشاه پارسی (۵۳۰-۵۵۹ پ.م) از نوادگان هخامنش به‌طور کامل قدم به تاریخ جهانی نهاد و مادها و پارس‌ها را در یک دولت منسجم متحد ساخت و با به‌کارگیری یک ارتش کارآمد سعی کرد قلمرو حکومتی خود را افزایش دهد. روی شالوده‌ای که او پی افکند، جانشینان بلافصلش و به‌ویژه به‌طور برجسته‌ای داریوش اول (۵۲۲-۴۸۶ پ.م) بزرگ‌ترین امپراتوری خاور نزدیک را که از دریای اژه تا هند و از عربستان تا قفقاز گسترده بود، به‌وجود آوردند (موری، ۱۳۸۰: ۴).

کوچ اجباری راهکاری برای مقابله با اقوام شورشی

بر طبق اطلاعات به‌دست آمده از کتیبه‌های هخامنشی و به‌ویژه از کتیبه داریوش اول در بیستون^۲، از درگیری‌ها و شورش‌های زیادی در این دوران آگاه می‌شویم (لوکوک، ۱۳۸۲: ۹۰-۹۵). بنابراین جنگ و سرکوب شورش اجتناب‌ناپذیر می‌شد، چیزی که می‌توانست به سرعت دیگر نواحی قلمرو پادشاهی هخامنشی را در بر بگیرد. بنابراین فرمان‌روایان هخامنشی در تلاش بودند تا با به‌کارگیری برخی از سیاست‌ها از بروز مجدد شورش‌ها خصوصاً در نواحی حساس جلوگیری کنند و با دور ساختن شورشیان از سرزمین اولیه، امکان هرگونه اقدام علیه خویش را از سوی آنان به حداقل برسانند. از این رو اقدامی که غالباً در امپراتوری‌های آسیایی به‌عنوان امری پذیرفته شده مورد توجه قرار می‌گرفت، تبعید جماعت دردرساز و مسئله‌ساز آفرین به مناطق بیگانه بود تا بدین ترتیب از سرکشی آن‌ها کاسته شود (مانوئل کوک، ۱۳۸۷: ۱۱۳/۲). هخامنشیان ساکنان شهرها و حتی یک قبیله کامل را هنگامی که علیه

^۲ باغیستانون واژه‌های فارسی (یا مادی) است: бага-стана، مکان مختص خدایان (لوکوک، ۱۳۸۲: ۸۶).

حکام پارسی شورش می‌کردند را به اسارت می‌گرفتند و قسمت عمده این افراد را وادار به سکونت در سرزمینی دیگر می‌کردند (گرانوتسکی و دیگران، بی‌تا: ۸۸). نمونه‌های متعددی از تبعید توسط هخامنشیان را می‌شناسیم و معمولاً این کار برای تنبیه جماعات شورشی انجام می‌گرفت، گرچه در یک مورد (پئونی‌ها)^۳ گفته می‌شود که داریوش یکم این کار را به قصد بهبود ذخیره نیروی انسانی در درون قلمرو خود انجام داد. ضمن آن که برانخیدیان^۴ را نیز برای حفظ امنیت خودشان به بلخ کوچ داد. در مورد ماهیت مدارک فقط به مواردی آشنایی داریم که مورد علاقه نویسندگان یونانی بوده و توسط آنها ثبت شده است؛ یعنی تبعید یونانیان و سایر جماعات غربی به مشرق (میلیسیان‌ها، کاریان‌ها، آرتریان‌ها، بارکائن‌های برقه، یهودیان و صیدونی‌ها). البته موارد تبعید بیشتری وجود داشته که ثبت نشده‌اند (مانوئل کوک، ۱۳۸۷: ۱۱۳/۲-۱۱۴).

کوچ دادن مادهای شورشی

زمانی که داریوش حکومت را به دست گرفت، تمام ایالات شاهنشاهی یکی پس از دیگری شورش کردند (دپون سمر، ۱۳۴۶: ۶۳). فقط «باکتريا» (بلخ) و سرزمین‌های آن طرف فرات مخصوصاً سوریه نسبت به وی وفادار بودند. در تمام امپراتوری بیش از دو سال شورش ادامه داشت؛ در حالی که کتیبه بیستون فقط به نوزده جنگ که ارتش داریوش علیه شورشیان انجام داد، اشاره می‌کند. این شورش‌ها با شدت فوق‌العاده سرکوب شدند. فقط در مرگیانا (مرو) در موقع خاموش کردن این شورش نزدیک به ۵۵ هزار نفر جان خود را از دست دادند و ۶۹۷۲ نفر اسیر گردیدند. آنان برای حفظ آزادی قبیله‌ای خود علیه داریوش شورش کرده بودند (داندامایف، ۱۳۷۳: ۲۹۴-۲۹۵). این شورش‌ها با سختی و خشونت خارج از حد تصور فرو نشانده شد و شورشیان تلفات زیادی متحمل شدند. بررسی فهرست، تعداد و ترتیب ذکر مناطق قلمرو هخامنشیان در سه کتیبه نخست داریوش در بیستون (DB) پرسپولیس (DPe) و در شوش (DSm) دو نکته برجسته و قابل توجه را نشان می‌دهد؛ نخست اینکه در این سه کتیبه پس از ذکر ساتراپ‌های مرکزی یعنی پارس و ایلام، به ترتیب از سرزمین‌های غربی و آنگاه از سرزمین‌های شرقی نام برده می‌شود و دوم اینکه نام ماد برخلاف کتیبه‌های بعدی که در جایگاه دوم پس از پارس آورده شده است، در سه کتیبه در ردیف دهم از کتیبه بیستون، در ردیف نهم از کتیبه شوش و در ردیف سوم از کتیبه پرسپولیس ذکر شده است. مادها به‌عنوان یکی از اقوام آریایی و از بستگان قومی پارس‌ها، در زمان کوروش و کمبوجیه و دیگر شاهان هخامنشی از جایگاه ممتازی در دربار و در امور کشوری و لشکری برخوردار بودند. اما با توجه به این کتیبه‌ها در مقطع کوتاهی از دوره داریوش، جایگاه سیاسی این قوم دچار دگرگونی شد. کم‌توجهی به مادها نباید ناشی از سهل‌انگاری و یا غفلت نویسندگان این کتیبه‌ها باشد، بلکه منعکس‌کننده نگرش داریوش نسبت به اقوام شرقی و غربی قلمرو وی و سیاست خاص او نسبت به سرزمین‌های غربی و مادها در اوایل پادشاهی اوست (ایمان‌پور، ۱۳۸۸: ۳۵). هم‌چنین باید اشاره داشت که در زمان داریوش در اولین قدم ساتراپ‌های ماد، پرثوه و بلخ محدود شدند؛ زیرا تنها توانایی نظامی این ولایات با این عظمت خاک خطرناک به‌نظر می‌رسید (یونگ، ۱۳۸۵: ۱۱۶). یکی از شورش‌هایی که در آغازین سال‌های حکومت داریوش علیه او صورت گرفت، شورش «فرورتیش» در ماد بود که بیش از هفت ماه ادامه یافت. اهمیت این شورش از این لحاظ است که هرودوت علاوه بر شورش بابل، فقط از شورش ماد اطلاع یافته است. درباره اهمیت شورش ماد همان بس که در کتیبه بیستون شرح کامل اعدام «فرورتیش» آورده شده است و هم‌چنین عده زیادی از

³ Peoiens

⁴ Branchidaes

مادها را که تعدادشان بیش از ۱۸ هزار نفر ذکر شده است را داریوش به اسارت گرفت (داندامایف، ۱۳۷۳: ۲۹۵). داریوش در کتیبه بیستون شرح شورش ماد را این گونه بیان کرده است:

«مرد مادی به نام فرورتیش در ماد شورش کرد و خود را این گونه معرفی کرد، من خشتریته از نوادگان کیاکسار هستم و پس از این قضیه سپاه مادی که در خدمت من بود نسبت به من نافرمانی را آغاز کردند و به فرورتیش پیوستند و او در ماد خود را پادشاه خواند». پس از این رویداد سپاهی به فرماندهی ویدرنه راهی ماد شده و موفق می‌شود سپاهی که فرورتیش جمع کرده بود را شکست دهد (کنت، ۱۳۸۴: ۴۱۵). آرنولد توپین بی در کتاب «جغرافیای اداری هخامنشیان» به این قضیه این گونه اشاره کرده است که داریوش اول گروهی از مادهای شورشی و ناراضی را در نواحی جنوبی ایران اسکان می‌دهد. درحقیقت داریوش برای این که مراتب حق‌شناسی عمیق خود را نسبت به مردمانی به نام پکتیه‌های شرقی و نایب‌السلطنه آنان به نام ویونه که او را در سرکوب برخی شورش‌ها در نواحی شرقی یاری رسانده بودند نشان دهد، نه تنها ولایت زرننگه را به سرزمین آنان اضافه کرد، بلکه علاوه بر این، سه ولایت محل اقامت پارسیان ناراضی در کرمان، لارستان، اسکوتیه و یائوتیه و مکیه و حتی حکومت بر مادهای سرکش و تبعید شده به جزایر خلیج فارس را نیز به ویونه داد (توپین بی، ۱۳۷۹: ۱۰۷). جزایری که مادهای تبعیدی به آنجا گسیل شده بودند، لابد همان جزایری بود که در موازات ساحل قرار داشت و بزرگ‌ترین آنها جزیره قشم بود. وی در این جزایر از روی نهایت درایت و آگاهی در یک زمان، به دو قصد و هدف رسید؛ از یک سو گروهی از شورشیان سابقه‌دار و خطرناک را در سلسله‌ای از زندان‌های دوردست که طبیعت برای او فراهم آورده بود جای می‌داد تا توانایی هرگونه اقدامی علیه نظام از آنان گرفته شود و از سوی دیگر با سکنی دادن آنان در این نواحی، تسلط و حاکمیت شاهنشاهی خود را بر این سواحل بسیار بد آب و هوای اقیانوس هند استحکام می‌بخشید. آب و هوای این سواحل و جزایر چنان ناخوشایند بود که کسی به میل خودش در آنجا سکونت نمی‌گزید. انتخاب این جزایر به‌عنوان تبعیدگاه شورشیانی سازش‌ناپذیر بخشی از آن برنامه وسیع و کلی بازرگانی-اقتصادی داریوش بود که لازمه‌اش ایجاد راه آبی پیوسته بازرگانی از بندر رودخانه سند تا رأس دریای سرخ بود. مادهای سرکش تبعید شده تنها محکومین سیاسی مجبور به اقامت در این جزایر نبودند. سردار ایرانی مگابیز که پس از شورش ایناروس، مصر را بار دیگر برای شاهنشاهی گشود نیز توسط اردشیر اول به خلیج فارس به محلی به نام کرتیه تبعید شد. هم‌چنین کسانی که از غارت شهر میلت در سال ۴۹۴ پیش از میلاد جان سالم به در برده بودند نیز به جزایر تبعید نشدند، بلکه به مصب رود دجله در ساحل خلیج فارس فرستاده و سکونت داده شدند (همان، ۱۰۸-۱۰۹). یکی از راه‌هایی که هخامنشیان برای جلوگیری از شورش اعتصابی اقوام نواحی فتح شده و هنگام تمایل اهالی محلی به سرکشی به کار می‌بردند، کوچ دادن آنها بود. بر طبق فهرست ارائه شده از سوی هرودت در مورد ساتراپی‌های هخامنشی اهالی جزایر عمان به همراه ساگارتی، زرننگ، اوتیان و میکیان جزء ساتراپ چهاردهم ذکر شده‌اند و شاه غالباً تبعیدشدگان را به جزایری که در دریای عمان و خلیج فارس قرار داشتند، می‌فرستاد (مشکور، ۱۳۷۱: ۱۵۷).

کوچ دادن برخی از ساکنان دولت شهرهای یونانی آسیای صغیر

جنگ‌ها و شورش‌ها از جمله مواردی بودند که در اثر آنها عده‌ای از اقوام و گروه‌های مختلف با اجبار نیروی غالب مجبور به ترک سرزمین اصلی خویش می‌شدند و باز طبق دیدگاه همین نیروی برتر در ناحیه‌ای دیگر سکونت داده می‌شدند. چنانکه در جنگی که بین کوروش و کروزوس پادشاه لیدیه در گرفته بود، سپاهیان ایونی از کروزوس حمایت کردند. کوروش بی‌درنگ پس از آن همه آنها به‌جز «میلتوس» را از حق قانونی و سیاسی که تحت حکومت لیدی داشتند، محروم کرد که چرا از فرمان او مبنی بر جدایی از لیدی سرپیچی کرده بودند. مبارزات نظامی علیه

پارسیان پس از سرکوب قیام پاکتئوس^۵ آغاز شد که بیش‌تر شهرهای ساحلی به آن پیوستند. نخستین قربانیان لشکرکشی مازارس، فرستاده شاه ایران شهرهای پیرین و ماگنسیا بودند. اهالی پیرین یا گروهی از نخبگان شهر به اسارت درآمدند و احتمالاً آنان را از این ناحیه دور ساخته و به‌جای دیگری تبعید کردند (ویسپوفر، ۱۳۹۳: ۷۳). حتی به‌دنبال سقوط لیدی گروهی از مردم آن به نیپور بابل کوچ داده شدند که وجود جامعه‌ای از لیدیایی‌های تبعیدی در آنجا تأیید شده است (برک، ۱۳۹۴: ۳۳۰). بنابراین بعد از پایان یافتن برخی از جنگ‌های هخامنشیان در ناحیه آسیای صغیر، آنان گروهی از اقوام و مردم ساکن در این نواحی را وادار به ترک سرزمین خویش می‌کردند. رویارویی واقعی بین ایرانیان و یونانیان با «شورش ایونی» به‌ویژه با مشارکت آتن و ارتریا (۴۴۹-۵۰۰ پ.م) در مشرق سرزمین اصلی یونان که به غارت و آتش‌سوزی «سارد» مرکز بخش غربی امپراتوری هخامنشی پرداختند (کرتیس، ۱۳۷۸: ۲۸)، آغاز می‌شود. داریوش در ابتدا خواهان انتقام از دو شهر و انقیاد سایر دولت‌های یونانی است اما پس از مدتی برای تسخیر و الحاق کل هلاس برنامه‌ریزی کرد و خشایارشا تسلط بر تمام اروپای غربی را هدف قرار داد. اولین لشکرکشی ایرانیان جنبه مقدماتی و دیده‌بانی داشت. نبردی که در دریا شکل گرفت اما به علت خطای راهبردی و برخورد تعدادی از کشتی‌ها با دماغه کوه به شکست منجر شد. البته که داریوش به این شکست تن در نداد، زیرا می‌خواست بر یونانی‌ها استیلا یابد و اجازه ندهد که آنان بر دریای اژه تسلط داشته باشند و قصد داشت تا امکان نفوذ آنها را با شهرهای یونانی آسیای صغیر که ارتباط نزدیکی با یونان داشتند، از میان ببرد. بدین نحو دست آنها را از حکومت هخامنشیان قطع نماید و برای تهیه مقدمات و تمهیدات یک لشکرکشی دیگر اقدام کرد. هرچند اندکی پس از این امر مصر دچار شورش می‌شود و مدتی بعد هم خود داریوش از دنیا می‌رود؛ اما ادامه اهداف او در این نواحی را خشایارشا پیگیری می‌کند و به جنگ‌های مدی ادامه می‌دهد (بیات، ۱۳۶۵: ۵۴). بنابراین سرکوب شورش‌ها و مبارزه با دولت شهرهای یونانی آسیای صغیر و هم‌چنین یونان از اهمیت زیادی برخوردار بود؛ چراکه آنان با اتحاد و انجام اقداماتی می‌خواستند حکومت هخامنشی را با مشکلاتی مواجه سازند (دیاکونوف، ۱۳۴۶: ۱۳۷-۱۳۸). مسأله شهرهای یونانی آسیای صغیر در طول دوران حکومت هخامنشی از اهمیت زیادی برخوردار بود و پارسیان از زمان کوروش به علل متعدد به تملک این ناحیه علاقه‌مند بودند. نخست اینکه برای یک شاهنشاهی بزرگ این امر اعتبار سیاسی و بین‌المللی را داشت که در مقابل چند شهر- که بر اثر داد و ستد ثروت‌مند شده بودند- سر فرو نیاورد و دوم اینکه این منطقه دارای اهمیت سوق‌الجیشی بود که نمی‌توانستند از اهمیت آن صرف‌نظر کنند. این شهرها دارای سکنه قابل توجهی نیز بودند که در میان آنها هم متخصصان و هم سربازان زیادی وجود داشتند. از طرفی شهرهای مزبور با بنادری که در جهت اروپا پیش رفته و با تشکیلات مهم مجهز بود و واسطه ارتباط با دنیای یونانی محسوب می‌شدند. از سوی دیگر آنها ثروت‌مند و آباد بودند و عنصری قوی برای شاهنشاهی هخامنشی محسوب می‌شدند (گیرشمن، ۱۳۷۲: ۱۳۹). گذشته از شهرهای ایونی، شهرهای یونانی سواحل غربی و شمالی دریای سیاه نیز برای داریوش حائز اهمیت فراوان بود؛ این شهرها که مستعمره و جزئی از میلت به‌شمار می‌رفتند و تمام منابع غله و خوار و بار ایونی و یونان بودند، علاوه بر این داریوش مایل بود که در مناطق اروپایی به خصوص سرزمین‌های غربی سکاهای پیشروی کند (کالیکان، ۱۳۸۷: ۹۰). هرچند مرگ او مانع از این شد تا اهداف خود را در این مناطق به‌طور کامل به انجام برساند. اما برخی از جابه‌جایی‌های صورت گرفته از ساکنان دولت شهرهای ایونی آسیای صغیر در زمان او صورت گرفت. از جمله این که در زمان داریوش اول فونیکوسی‌ها^۶ از مردم تراکیه بر ضد این پادشاه هخامنشی شورش کردند و نمی‌خواستند سر تسلیم فرو آوردند. به‌همین خاطر داریوش با اتخاذ تصمیمی آنان را به ناحیه ای دیگر انتقال داد. هم‌چنین وی

⁵ Pacteus

⁶ Phaoniens

لیبیانیان را به باختر یا همان باکتريا کوچ داد، چنانکه در هنگام هجوم اسکندر به ایران در بین سربازان ارتش داریوش سوم عده‌ای از ساکنان کاریه وجود داشت که از نقل مکان داده‌شدگان بودند (احتشام، بی‌تا: ۶۸). بنابراین در دوران هخامنشی شاهان شورشیان را به این ناحیه منتقل می‌کردند (معیری، ۱۳۷۷: ۳۳). جنگ‌ها و شورش‌هایی که علیه هخامنشیان در آسیای صغیر صورت می‌گرفت، یکی از وقایعی بود که باعث می‌شد بعد از پایان یافتن درگیری‌ها، ساکنان برخی از شهرهای این نواحی با اجباری که از سوی برخی فرماندهان صورت می‌گرفت به سرزمین‌ها و نواحی دیگر انتقال یابند. استفاده از این شیوه مزیت‌های زیادی برای نیروی پیروز داشت که از جمله آن جلوگیری از متحد شدن آنان با یکدیگر برای ایجاد شورش مجدد بود، از سوی دیگر این اقدام باعث می‌شد در صرف زمان و همین‌طور هزینه‌های اقتصادی برای فرستادن نیروی نظامی برای سرکوب مجدد صرفه‌جویی شود و خوزستان یکی از کانون‌هایی بود که طبق دستور داریوش فرودستان شورش‌ی از هر جایی که به اسارت در می‌آمدند در آن جا سکونت داده می‌شدند (فرای، ۱۳۷۷: ۶۳). نویسندگان یونانی از کوچ اجباری ساکنان دولت شهرهای یونانی در اجرای فرمان شاه مطلع بودند و برخی از آنها هشدار پارسیان به ایونی‌های شورش‌ی را مانند هرودوت این‌گونه ذکر کرده‌اند: «پسران‌شان را اخته خواهیم کرد و دختران‌شان را به باکتريا تبعید خواهیم کرد» چنانکه هشدار بخت‌النصر که توسط فرستاده او به یهودیان ابلاغ شد نیز متضمن همین امر است «من آنان را به‌صورت اسیر تا آن سوی جهان خواهیم برد». نخستین مورد فهرست شده برقه‌ای‌ها هستند که پس از پیروزی پارس‌ها در ۵۱۳ پ.م به مصر و پس از آن به نزد داریوش برده شدند و او روستایی را در باکتريا برای سکونت به آنان داد؛ آنها این روستا را برقه نام نهادند و هرودوت ذکر کرده است که حتی در روزگار من این قریه در باکتريا مسکون است (بریان، ۱۳۸۱: ۷۹۳/۱). گرچه هخامنشیان در هر یک از ساتراپ‌ها پادگانی را دایر کرده بودند، اما فرستاده شدن نیرویی از سوی مرکز می‌توانست تأثیرگذارتر باشد. هرچند که در تمامی جنگ و جدال‌های صورت گرفته، بخت با ایرانیان یار نبود و آنان دچار شکست‌هایی می‌شدند. در نمونه‌ای که به توضیح آن پرداخته می‌شود، سرکوب یکی از شورش‌های شکل گرفته علیه هخامنشیان به یک فرمانده مادی موسوم به داتیس سپرده شده بود. وی انجام عملیات سرکوبی شورش را با تصرف ناحیه‌ای به نام آرتريا آغاز کرد. سکنه شهر تصمیم به مقاومت گرفتند ولی بر اثر خیانت، شهر به‌دست ایرانیان افتاد؛ به‌جای آنکه تلاش کند تا به عناصر طرفدار ایران نزدیک شود، معابد شهر را به آتش کشید، شهر را خراب کرد و همهٔ سکنه آن را به اسارت گرفته به شوش فرستاد، این خطای روانشناسی عظیمی بود که بر اثر آن آتش خشم همهٔ یونانیان مشتعل گردید و آنان منازعات خود را فراموش کرده با درک این مطلب که در صورت شکست به هیچ وجه مورد عفو و اغماض قرار نخواهند گرفت، مصمم شدند برابر مهاجم متحد گردند و افراد باقی مانده با این اتحاد توانستند پیروز شوند. اما سکنهٔ آرتريا از سواحل اوبوتا^۷ را در حوالی شوش در محلی موسوم به آردریکا^۸ نزدیک محلی که نمک، قیر و نفت استخراج می‌شد سکنی دادند آنان در آن محل تشکیلاتی را ترتیب دادند، و هنگامی که آپولونیس اخلاف آنان را در قرن اول میلادی دیدار کرد. آنان هنوز یونانی سخن می‌گفتند و اصول و بنای خود را داشتند (گیرشمن، ۱۳۷۲: ۱۶۵-۱۶۶). بنابراین یکی از اقداماتی که هخامنشیان پس از سرکوب شورش‌ها در نواحی مختلف انجام می‌دادند جا به جا کردن و کوچ دادن ساکنان آنها و اسکان‌شان در جای دیگر بود. از مناطق دیگری که پس از شورش علیه داریوش دچار سرکوب شد، میلِت بود. این شهر به زودی متصرف و به آتش کشیده شد و اهالی شهر یا کشته یا تبعید شدند و جزایر کیوس، لسبوس، تندوس و باقی‌ماندهٔ شهرهای متمرکز نیز کم و بیش به همان سرنوشت دچار شدند (کالیکان، ۱۳۸۷: ۹۴). پس از آنکه ایرانیان ناوگان یونی‌ها را شکست دادند و میلِت را از هر سو

⁷ Euboea

⁸ Arderica

محاصره کردند و در سال ۹۴ پ.م ایرانیان منجنیق و سایر دستگاه‌های محاصره‌شکن آورده و پس از به کار انداختن آنها شهر را تصرف کردند، پس از تسخیر شهر ایرانیان تمام شهر میل را تخریب کردند و عدۀ زیادی از بازماندگان به ویژه مردها را کشتند زنان و کودکان را به زنجیره کشیده به شوش فرستادند. داریوش آنان را در ناحیه آمپه در حوالی دهانه رود دجله که به خلیج فارس می‌ریزد، اسکان داد. ایرانیان پس از فرونشاندن شورش قلمرو میل را به تصرف درآوردند و خود را در آنجا مستقر کردند. در همان زمان، آنها کاربان‌ها را در حومه میل جایگزین کردند. هرودوت در عین حال می‌نویسد، هیچ یک از افراد اصیل و بومی میل را در این شهر باقی نگذاشتند. حفاری‌های باستان‌شناسی در حقیقت نشان داده‌اند که در سال ۴۹۴ پ.م تخریب‌های عمده در میل صورت گرفته است. ولی این داستان تخریب کامل شهر مسلماً مبالغه‌آمیز است. از سخنان خود هرودوت نیز آگاه می‌شویم که میل به بقای خود ادامه داد. پانزده سال پس از تنبیه شورشیان در جنگ پلاته عده‌ای سرباز که از میل گرفته شده بود، وارد سپاهیان ایرانی شدند (داندامیف، ۱۳۸۹: ۲۱۷). هم‌چنین نویسندگان باستان حضور تبعیدیان بویوتیایی و ساکنان روستاهای کاریایی را نزدیک شوش قید کرده‌اند (بریان، ۱۳۸۱: ۷۹۴/۱). بنابراین علل ریشه‌کن کردن افراد یا گروه‌های شورشی و انتقال آنها به سرزمین‌های دور به خوبی در زمان هخامنشیان ثابت شده است. با توجه به شهرهای تحت سلطه یونان کاملاً مشخص نیست که تبعیدهای تنبیهی بر کل جوامع تأثیر گذاشته است یا فقط نخبگان سیاسی و نظامی آنها، با توجه به اینکه شهرهای شورشی، شورش ایونی و حامیان آنها مانند میل یا ارتریا بوده‌اند، به نظر نمی‌رسد که پس از انقیاد آنها در سال‌های ۴۹۴ و ۴۹۵ ق.م به‌طور کامل متروک شده باشند؛ اما در هر صورت باید گفت که هخامنشیان رسم رایج آن زمان را که نقل و انتقال مردم باشد، به کار می‌بستند و نویسندگان یونانی از مصریانی که به باختر و تراکیانی که به شوش و یونانیانی که به خوزستان برده شده‌اند، سخن گفته‌اند. حتی ذکر شده که این امکان وجود داشت که همهٔ ایونیان را به فینیقیه و همه فینیقیان را به ایونیه کوچ دهند (فرای، ۱۳۷۷: ۱۷۹). از طرف دیگر باید به این نکته توجه داشت که تبعیدهایی که هخامنشیان انجام می‌دادند نیز مانند تبعیدهایی که آشوریان انجام می‌دادند پراکنده بود. در چندین متن کلاسیک نیز چنین بازنمایی‌هایی را می‌توان یافت. استرابون، کورساخته یا کوروپولیس واقع بر یاکسارت (سیردریا) را نقطهٔ نهایی سلطهٔ پارس در سمت آسیای مرکزی می‌داند و برای هرودوت، کولخیس در سمت قفقاز همان نقش را دارد (کتاب سوم، بند ۹۷) و در میان سرزمین‌های مرزی جهان هخامنشی قرار دارد و در رابطه با شهرهایی که تبعیدیان به آنها فرستاده می‌شوند، نویسندگان یونانی پیوسته به باکتریا، ارمنستان و خلیج فارس اشاره می‌کنند (بریان، ۱۳۸۱: ۲۷۴/۱-۲۷۳).

کوچ دادن گروهی از مردم مصر

گفته‌های کتزیاس در کتاب خویش، حاکی از آن است که کمبوجیه در جریان فتح مصر، شش هزار صنعتگر مصری را اخراج و به شوش انتقال داده است (Ctesias, 2010: 177-178). دیودور سیسیلی نیز گزارشی مشابه از روند این جریان ارائه کرده است. او از انتقال هنرمندان مصری به پارس، شوش و ماد برای ساخت کاخ‌ها خبر می‌دهد (Diodorus, 1989: 165-167). این واقعیت که گفته می‌شود کمبوجیه خود این شش هزار تبعیدی را انتخاب کرده است، انگیزه روشنی را نشان می‌دهد، هر چند که این موضوع ثبت نشده است (Potts, 2013: 3). با این وجود مصر در طول دورهٔ هخامنشی بارها دچار شورش می‌شد و حتی برای مدتی از تصرف هخامنشیان خارج می‌شود. از جمله دلایلی که برخی از پژوهش‌گران برای این شورش ذکر کرده‌اند، این است که زمانی که کمبوجیه سرزمین مصر را تصرف کرد گروه‌های زیادی از مردمان مصر خصوصاً آن‌هایی را که در هنر و صنعت توانایی زیادی داشتند را به سرزمین ایران انتقال داد و دستور داد تا در امور مربوط به احداث و ساخت و ساز کاخ‌ها مشغول به کار شوند.

هخامنشیان اقوامی را که شکست می‌دادند، خوار نمی‌شمردند و با آنکه بنا به گفته هرودوت برای افراد احترام کمی قائل بودند، اما جمعیت‌ها را از نقطه‌ای به نقطه دیگر کوچ می‌دادند؛ به گونه‌ای که در زمان تصرف مصر در زمان کمبوجیه این اتفاق برای مصر رخ داد و بر طبق دستور او گروه‌هایی از مردم مصر (صنعت‌گران) به ایران انتقال داده شدند تا در کارهای مربوط به احداث بناها مورد استفاده قرار گیرند. از طرف دیگر نیز گروه‌هایی دیگر از این مردم را به باکتريا انتقال دادند (بهزادی، ۱۳۷۳: ۷-۸؛ بریان، ۱۳۸۱: ۱/۷۹۴). هم‌چنین اردشیر سوم هم گروهی از مردم مصر را از سرزمین خود به اجبار کوچ می‌دهد. بزرگ‌ترین دستاورد سلطنت او فتح مجدد مصر در سال ۳۴۳ پ.م پس از نبردهایی طولانی و سخت بود. او پیش از کامیابی توانسته بود شورش‌های شهرهای فینیقیه را سرکوب کند. رهبر این شورش‌ها فردی از اهالی صیدون بود که مزدوران یونانی از مصر به کمک او فرستاده شدند. او نخست بر نیروهای ایران پیروز شد. ولی گفته می‌شود که پس از پیشروی اردشیر به سوی شهر صیدون به هم‌شهریان خود خیانت و شهر را تسلیم کرد. این خیانت (اگر واقعاً چنین بوده باشد) نه او را نجات داد و نه شهر را. چون که خودش اعدام شد و قسمتی از صیدون (احتمالاً) در آتش سوخت. چنان‌که از یک رویدادنامه کوتاه بابلی بر می‌آید مردم این شهر نیز از موطن خود تبعید شدند (کورت، ۱۳۷۹: ۷۵؛ برک، ۱۳۹۴: ۳۶۲). رویدادنامه بابلی واقعه را این‌گونه شرح داده است:

«[سال] چهاردهم (یعنی ۳۴۵ ق.م)، اوماسو که اردشیر نامیده می‌شد در ماه تیشری، اسیرانی که شاه [از] صیدون گرفته بود به بابل و شوش [آورده شدند] در روز سیزدهم همان ماه تعداد اندکی از این سپاهیان وارد بابل شدند. در روز شانزدهم... زنان اسیر شده در صیدون که شاه به بابل فرستاده بود، در آن روز وارد کاخ شاه شدند». شورش فینیقیه ارتباط آشکاری با تلاش‌های مصریان برای تحکیم مواضع خود علیه ایرانیان دارد و توجیه‌کننده رفتار بی‌رحمانه اردشیر در صیدون و نقش شخصی او در این امر است (کورت، ۱۳۷۹: ۷۵-۷۶). در واقع فتح مجدد مصر تفکری بود که اردشیر سوم پس از آرامش نسبی به دست آمده در شهرهای آسیای صغیر تصمیم گرفت به استقلال شصت ساله مصر و جدایی طولانی مدت آن از شاهنشاهی پایان دهد اما ظاهراً ناموفق بود، این اقدام او در سال ۳۵۰ پ.م نه تنها برای او حاصلی نداشت بلکه ناکامی او در این عملیات باعث نگرانی بیش‌تر مصریان شد و به آنان بهانه داد که اقدام به تحریک شهرهای فینیقی شرق مدیترانه برای شورش علیه پارسیان و حمایت از آن‌ها در طول این شورش‌ها کنند. لذا شورش‌های منطقه آسیای صغیر، آشوب‌های فینیقیه را با خود به دنبال داشت. مردمان این نواحی در حدود سال ۳۴۹ پ.م شوریدند. بلافاصله شهر صیدا و منطقه مصر نیز از آنان حمایت کردند. این شورش از مرکز فینیقیه آغاز شد. شورشیان به املاک و اموال پادشاهی در شهرهای خود صدمه وارد کردند؛ به طوری که یک باغ پادشاهی را تخریب و محصولات آن را نابود کردند و تعدادی از افسران پارسی مقیم آن جا را نیز کشتند. این شورش به تدریج به شهرهای قبرس نیز کشیده شد. پادشاه صیدا به تدارک جنگی علیه ایران پرداخت و سپاهی مزدور به خدمت گرفت و از مصر تقاضای کمک کرد. فرعون مصر چهار هزار سرباز مزدور برای کمک به شهر صیدا راهی کرد. فرماندهان نظامی منطقه کوشیدند شورش را سرکوب کنند، اما موفق نشدند (موسوی بجنوردی، ۱۳۹۳: ۱/۷۴۱-۷۴۲). پس دو تن از فرماندهان قدرتمند که یکی ساتراپ سوریه و ساتراپ کیلیکیه بود با سپاهی بزرگ به مقابله پرداختند اما آنان نیز شکست خوردند. با این شکست شهرهای کیلیکیه، یهودیه و قبرس نیز به این شورش‌ها پیوستند. اردشیر چاره‌ای ندید جز آن که خود شخصاً برای سرکوبی این شورش‌ها راهی شود. اردشیر سوم در سال ۳۴۵ پ.م در رأس سپاهی مجهز راهی منطقه شد. خبر ورود سپاه اردشیر شاه صیدا را بیمناک کرد. بنابراین او مخفیانه از شهر خارج شد و به اردوگاه اردشیر رفت و خود را تسلیم کرد و حاضر به همکاری با شاه برای تصرف شهر شد. با خیانتی که انجام شد، دروازه‌های صیدا باز شد و علیرغم مقاومت اولیه ساکنان، سپاه اردشیر شهر را غارت کرد. مردم شهر از ترس مجازات‌های وحشیانه اردشیر، دست به خودکشی جمعی زدند و خانه‌هایشان را سوزاندند. اردشیر موفق شد با

حضور نظامی خود شورش‌های فینیقیه، کیلیکیه و قبرس را سرکوب و این نواحی را دوباره تابع دولت هخامنشی کند. پس از چندی شاه صیدا به فرمان اردشیر اعدام شد و سکنه آن جا هم طبق اسناد بابلی به بابل و شوش تبعید شدند (همان: ۷۴۲-۷۴۳). اما در مورد باقی شهرهای وارد شده به این شورش باید گفت که باقی شهرهای فینیقی در شرق مدیترانه نیز سرانجام در سال ۳۴۴ پیش از میلاد، از مقاومت دست کشیدند و شورش قبرس نیز سرکوب شد. پس از آن ساتراپی فینیقیه در ساتراپی کیلیکیه ادغام شد و یهودیان منطقه (بریان، ۱۳۸۱: ۷۹۴/۱) که با فینیقی‌ها شورش کرده بودند، پس از سرکوب عده‌ای از آنها به هیرکانی تبعید شدند و تا سال‌ها در آنجا حضور داشتند (موسوی بجنوردی، ۱۳۹۳: ۷۴۳/۱).

استفاده از برخی کوچ داده‌شدگان برای محافظت از مرزها

از ابتدای تأسیس حکومت هخامنشی ارزش و اهمیت مرزهای نواحی غربی و شرقی مورد توجه قرار می‌گیرد، چنان که رویکرد کوروش به مرزهای شرقی، نشانگر اهمیت این مناطق می‌باشد. به همین خاطر وی برای جلوگیری از حملات بیابان‌گردان سکایی و ممانعت از سیاست‌های تهاجمی و غافل‌گیرانه آنها در این مرزهای حیاتی باروی سرحدی یا دیوارهای بسیار بلند به نام کوروپولیس را احداث کرد و به این ترتیب در راستای حفظ قلمرو مرزی، نخست به ساخت و بنیاد شهرهای مرزی اقدام نمود و پس از آن با بر آوردن پست‌های استحکاماتی که نویسندگان کلاسیک از آنها به‌عنوان شهر یاد کرده اند اقدام نمود (داندامایف، ۱۳۸۹: ۸۹). قبل از اینکه کوروش بتواند برضد دشمنان خود در نواحی غربی دست به کار شود، مجبور بود این مشکل بزرگ را در شرق مملکت حل و فصل کند، سرحدات غربی او همه‌جا با سرحدات طبیعی تطبیق داشتند و در مقابل متحدین غربی موقعیت او بسیار قوی بود؛ اما تاکنون برای تثبیت سرحدات شرقی فرصتی به‌دست نیامده بود. درست در این طرف مخاطراتی دولت او را تهدید می‌کردند که در هر دقیقه‌ای که دولت هخامنشی قوای خود را متوجه غرب می‌ساخت، ممکن بود مشکل آفرین باشند. پس کوروش قبل از تثبیت سرحدات شرقی به هیچ وجه نمی‌توانست به مغرب بپردازد (یونگ، ۱۳۸۵: ۴۳). این شهرها را پایگاه و پادگانی در مقابل اقوام آن سوی مرزها و تهاجمات آنها قرار داد و برای نگهداری از این مواضع گروه‌هایی از اقوام و مردم سرزمین‌های فتح شده را در این منطقه ساکن می‌ساختند. در حقیقت پس از پیروزی کوروش بر قدرت‌های لیدی و بابل و تأمین امنیت مرزهای غربی، رویکرد او به مرزهای شرقی و اهمیت توجه به این سوی قلمرو سیاست بنیان‌گذار هخامنشی را در سامان‌یابی این قسمت از کشور نشان می‌دهد و چنین بر می‌آید که کوروش برای جلوگیری از گزند حملات بیابان‌گردان سکایی و ممانعت از سیاست‌های تهاجمی و غافل‌گیرانه آن‌ها در این مرزهای حیاتی باروی سرحدی یا دیوارهای بسیار بلند به نام کوروپولیس/سیروپولیس کشید. این شهر که در کنار مرز طبیعی سیردریا یا سیحون قرار داشت، پایان مرزهای شاهنشاهی پارس محسوب می‌شد و از شهرهای مهم مرزی بود که از سوی مردان کوهپایه نشین هندی و آراخوسیایی اداره و رهبری می‌شد و طبق عادات پارسیان که اسرا و تبعیدیان را در اقصی نقاط دوردست مرزهای کشور سکنی می‌دادند، این شهر از دیرباز مسکن یونانیان تبعیدی بود (کاوایانی پویا، ۱۳۹۴: ۵۶). گویا داریوش مهاجران یا به عبارت بهتر تبعیدی‌ها را در آن جا مستقر می‌داشت زیرا سیاست کوچ قبایل سرکش و دردسرساز به حاشیه مرزها راهکاری بود که هخامنشیان بسیار از آن بهره می‌بردند. به گونه‌ای که داریوش شورشیان میلث را به دهانه دجله در خلیج فارس و اهالی آرتیریا را در منطقه‌ای در حاشیه ایلام سکنی داد یا تبعیدیان کاریایی که در قلب خلیج فارس نیم‌حلقه دیگری تشکیل می‌دادند، نیز احتمالاً وظیفه نگهداری از مرزها را برعهده داشتند (بریان، ۱۳۸۱: ۲۷۵/۱)؛ حتی نام کوچ‌داده‌شدگان در نواحی خلیج فارس در تشکیلات خراج‌گزارانه داریوش آمده است و برای سپاه خشایارشا نیروی نظامی می‌فرستادند (همان: ۷۹۵).

نقش کوچ داده‌شدگان در فعالیت‌های عمرانی

داریوش اول فرمان‌روایی نبود که از دانش و تخصص غیر ایرانیان و حتی اسیران جنگی بهره‌نگیرد و به آنان به چشم حقارت نگاه کند. او به پزشکان، معماران، جغرافی دانان، سیاستمداران، پیشوایان دینی و به ویژه هنرمندان غیر ایرانی که به نحوی با آنان در ارتباط بود، توجه ویژه‌ای داشت و به وسیله عوامل تجسسی خود از میان اسیران جنگی پی برد که این‌گونه اسرا از چه توان و تجربه علمی و تحقیقی برخوردارند. مورخان بر این باورند که داریوش اول را نمی‌توان هم‌تراز با برخی زمامداران آشوری، بابلی و حتی دیکتاتورهای یونانی‌الاصل در آسیای صغیر و حتی خود یونان و نیز فراعنه‌های سرزمین نیل دانست. کاهنان معابد و از جمله پزشکان سرزمین‌های دور و نزدیک و به ویژه یونان به خدمت دربار و نظام سیاسی و طبقه اشراف و بزرگان ایرانی در می‌آمدند و عمدتاً در شهر شوش پایتخت با عظمت هخامنشیان به سر می‌برده‌اند. شماری از این پناه یافتگان که در میان آنها اسیران جنگی، مهاجران و فراریان از کشورهای دیگر نیز بوده‌اند، گزارش شده است که دارای مهارت‌ها و تخصص‌های سودمندی برای ایرانیان و به‌ویژه درباریان هخامنشی بوده‌اند. یکی از برجسته‌ترین پزشکان که یک اسیر جنگی بود، به عسرداریوش اول تعلق داشته است. او جراح زبردستی بود که نامش دموکدس^۹ و از اهالی کروتون بوده است (خدادادیان، ۱۳۸۳: ۶۳۹/۱). در رابطه با توجه داریوش به مهارت‌ها و تخصص‌های اقوام مختلف هرودوت روایتی را ذکر کرده است که شرح آن این‌گونه است:

داریوش هنگام بازگشت به آسیا مردمی موسوم به پئونی را به سرزمین ایران انتقال می‌دهد تا از هنر و صنعت زنان آنها که در بافتن کتان مهارت داشتند استفاده شود «بعد از بازگشت داریوش به آسیا، دو نفر از مردمان پئونی به سارد رفتند تا حکومت پئونی را به چنگ آورند. آنان خواهر خود را نیز با خود برده بودند. بعد از ورود صبر کردند تا داریوش لیدی‌ها را در حومه شهر بار داد و در همان موقع چنین کردند که شرح می‌دهیم:

این دو فرد آن دختر را در حالی که کوزه‌ای بر سر داشت و با یک دست افسار اسب را گرفته بود و با دست دیگر به ریستن کتان مشغول بود، برای آوردن آب فرستادند. داریوش از آنچه که محافظین برای او نقل کردند و از مشاهده آنچه که در برابر خود می‌دید آن‌چنان شگفت‌زده شد که بی‌درنگ امر کرد دختر را به نزد او حاضر سازند. همین که داریوش موطن آن دختر را جوینا شد. برادرانش که آنجا حضور داشتند، پاسخ دادند که اهل پئونی هستند. سپس پادشاه از آنان پرسید که پئونی‌ها چه کسانی هستند و در چه قسمتی از خشکی سکونت دارند؟ این دوتن پاسخ دادند که سرزمین پئونی در سواحل ستریمون قرار دارد و مردم آن از اعقاب مهاجرین تروا هستند. بعد از این پاسخ‌ها داریوش از آنها پرسید که آیا در آن سرزمین همه زنان مانند خواهر آنها هنرمند هستند و آن دو به وضعی اطمینان بخش پاسخ دادند که چنین است. در این زمان به دستور داریوش نامه‌ای به مگابیز که در آن موقع در رأس سپاه او در تراکیه قرار داشت نوشته شد و در این نامه به مگابیز فرمان داده شده بود که اهالی پئونی را از سرزمین موطن آنان حرکت دهد و با اطفال و زنان آنان به نزد او بفرستد. پس از این که مگابیز از مضمون نامه آگاه شد برای جنگ با آن مردم حرکت کرد. بعد از این که مردم پئونی دانستند که پارس‌ها با آنان قصد جنگ دارند به تصور اینکه پارس‌ها از راه دریا هجوم خواهند آورد، به ساحل رفتند. اما پارس‌ها به کمک راهنمایان خود از نیت این مردم با خبر شدند و به شهرهای آنان حمله کردند. وقتی که پئونی‌ها خبر یافتند که شهرهایشان به دست پارس‌ها افتاده، به سرعت از یکدیگر جدا شده و هر دسته به سوی شهر خود بازگشتند و خود را به پارس‌ها تسلیم کردند. بدین ترتیب بود که بعضی از قبایل این قوم از جمله سیروپئونی‌ها^{۱۰}، پئوپله‌ها^{۱۱} و تمام قبایلی که تا دریاچه پرازپاس سکونت داشتند از

^۹ Democedes

^{۱۰} Siro Peoiens

سرزمین آبا و اجدادی خود جدا شدند و روانه آسیا شدند (هرودوت، ۱۳۳۶: ۱۱/۵-۱۳). در سرتا سر قلمرو حکومت هخامنشی در برخی از نواحی کارگاه‌هایی برای تولید پارچه‌هایی از کتان، پشم و حتی ابریشم وجود داشت و همسران شاه صاحب بعضی از این کارگاه‌ها بودند (بروسیوس، ۱۳۸۱: ۱۷۳). با توجه به اطلاعات به دست آمده از الواح باروی تخت‌جمشید از روی سهم جیره غذا و دریافت یکی از شهبانوان هخامنشی در زمان داریوش اول به نام «ایردبمه»^{۱۲} به وجود کارگاه‌های گسترده او پی می‌بریم و حتی کارفرمای تعداد زیادی از این کارگاه هم خود او بود و فقط در یکی از کارگاه‌هایش در تیرازیش (شاید شیراز امروزی) در حدود ۵۰۰ کارگر را به کار گماشته بود (بروسیوس، ۱۳۹۵: ۶۹). در زمان پادشاهی داریوش بزرگ کشت پنبه در نواحی باختر و شرق ایران رواج داشته است، چنان که پنبه جزیره تیلوس در خلیج فارس از شهرت ویژه‌ای برخوردار بود (کخ، ۱۳۷۹: ۲۶۴). و چون پارچه‌های پنبه‌ای لطیف‌تر و نرم‌تر از پشم بودند و جامه‌هایی که از پارچه‌های پنبه‌ای دوخته می‌شد با هوای گرم سازگارتر بود به همین علت کارگاه‌های پنبه‌ریسی و پنبه‌بافی در ایران به فراوانی احداث شده بود و پارچه‌های پنبه‌ای یکی از کالاهای بازرگانی ایران بودند. از طرف دیگر در دوره هخامنشی کتان و لباس‌های کتانی هم رواج فراوان داشتند و از آن برای تهیه لباس و پرده‌های رنگارنگ استفاده می‌شد (امیری، ۱۳۸۷: ۹). با توجه به اطلاعاتی که هرودوت در مورد جابه‌جا کردن پئونی‌ها می‌دهد و همین‌طور کارگاه‌های تولید پارچه‌های کتانی، پشمی و غیره‌ای که در ایران وجود داشت، می‌توان به این نکته پی برد که رشد و گسترش صنایع تولیدی تا چه حد برای هخامنشیان اهمیت داشته است. تا جایی که داریوش برای به دست آوردن نیروی متخصص گروهی از مردم را از سرزمین‌شان به ایران کوچ داده است. از طرف دیگر باید ساخت و سازهایی که در این دوره انجام گرفت را هم مورد توجه قرار داد، یکی از نتایج مستقیم فتوحات متعدد کوروش توسعه سرزمین پارس بود. کوروش در ۷۵ کیلومتری شمال‌غربی شهر ایلامی قدیمی انشان مرکز سلطنتی جدیدی به نام پاسارگاد تأسیس کرد و کاخ‌های متعدد وسیعی در میان باغ‌های کانال کشی شده ساخت که تالارهای چند ستون آن ریشه در سنت معماری زاگرس داشت و در آنها از شمایل‌نگاری و فنون ملل مغلوب که در کار روی سنگ و ایجاد فضای سلطنتی مهارت بسیار داشتند نیز استفاده شد. قطعات باقی مانده از برجسته‌کاری‌ها، استفاده از تندیس‌گون‌های فاخر آشوری که در کاخ‌های آنان به کار برده می‌شد، نشان می‌دهد یا قلم‌کاری‌هایی که روی سنگ انجام گرفته، کار سنگ‌تراشان ایونی را به نمایش می‌گذارد. شهر جدید که صنعت کاران را از اقصی نقاط امپراتوری جوان هخامنشی به خود جلب می‌کرد عاملی برای توسعه حوزه مرکزی این شاهنشاهی شد. جمعیت پارس با از راه رسیدگان جدید، اسیران جنگی و خدمت‌گزاران جلب شده به دربار افزایش فراوان یافت که به تغییری اساسی در ساختار جمعیتی آن انجامید (کورت، ۱۳۷۹: ۴۵). هخامنشیان پس از این که مردم یک ناحیه را شکست می‌دادند، در راستای برخی از اهداف خود، گروه‌هایی از مردم نواحی فتح شده را از نقطه‌ای به نقطه دیگر کوچ می‌دادند. به عنوان مثال اهالی تراکیا (تراس) را به آسیا، ایونی‌ها را به شوش و یونانیان را به خوزستان می‌فرستادند، با این وجود آنان بسیار مشتاق بودند که از مهارت و کاردانی بیگانگان استفاده کنند و به منظور پی‌گیری همین هدف بود که داریوش دستور داد به‌عنوان خراج چوب (یاکا) را از قندهار بیاورند و هنگامی که در شوش قصری بنا می‌کرد، از بابل کارگر خواست و گروهی را برای آوردن چوب سدر و سایر چوب‌های کمیاب به لبنان، کرمان و قندهار فرستاد؛ و از سارد و باکتریا طلا مطالبه کرد و مصریان و مادی‌ها را به کار گماشت. این جوش و خروش فرهنگی که بر اثر تبادل افراد و مواد بر پا شد و تأثیرات هنری را که به وجود آورد باعث ارج نهادن به زیبایی و کیفیت، نه تنها در میان اقوام داخل قلمرو هخامنشی بلکه در میان کسانی شد که در مرزهای دوردست آن

¹¹ Peoph

¹² Irdabme

می‌زیستند شد (بهزادی، ۱۳۷۳: ۸). ایرانیان بی‌گمان در مواقع لزوم از تبعید ساکنان مراکز مقاومت استفاده می‌کردند و این چه بسا توضیح‌دهنده وجود برخی کوچ‌نشینان در مناطق دور از وطن می‌باشد محتمل است که «کوچ‌نشین‌ها» فقط ملزم به نبرد در جنگ‌ها نبودند بلکه نیاز عمومی حکومت به نیروی کار، بیشتر برای حمل و نقل و کارهای ساختمانی نیز احتمالاً در نظام کشور وجود داشته است. اگرچه این یگانه راهی نبود که شاهان به نیروی کار دسترسی می‌یافتند، مردمانی که کورتش (در متون تخت جمشید به زبان ایلامی) نامیده می‌شدند و در بایگانی‌های تخت جمشید بیش‌تر به صورت کارگر مطرح شده‌اند و گروه‌های مشابهی نیز که در اسناد آرامی و بابلی نام برده شده‌اند نیروهای کاری هخامنشیان به حساب می‌آمدند (کورت، ۱۳۷۹: ۱۲۳). بر طبق اسناد بر جای مانده از کتیبه‌های شاهان هخامنشی در تخت‌جمشید و شوش و نواحی دیگر حضور اقوام گوناگون در ساخت و سازهای صورت گرفته را شاهد هستیم. هرچند که این نمی‌تواند نشان‌دهنده این باشد که همه ی قومیت‌هایی که در این اقدامات مشارکت دارند به زور و اجبار برای کارآورده شده باشند. اما این را نیز نمی‌توان نادیده گرفت که بسیاری از صنعت‌گران حاضر در این فعالیت‌ها از همین اقوام و گروه‌هایی بودند که بنا به خواست و فرمان پادشاهان مجبور به ترک سرزمین خود می‌شدند. به عنوان مثال در کتیبه داریوش در شوش موسوم به (DSF) که نحوه احداث این کاخ را ذکر می‌کند. از اقوام مختلفی یاد شده است که در مراحل ساخت این بنا همکاری داشته‌اند، و خود شخص داریوش عنوان می‌کند که مسئولیت ساخت خشت‌های به‌کار رفته در این بنا با اقوام بابلی بوده است از طرفی و اشاره دارد که آوردن الوار کاج از کوهی در لبنان را آشوری‌ها، کاری‌ها و یونانی‌ها بر عهده داشتند. به این صورت که این الوار را ابتدا آشوری‌ها به بابل آورده و سپس کاری‌ها و یونانی‌ها مسئولیت رساندن آن به شوش را برعهده داشتند. هم‌چنین باز اشاره می‌دارد که اشخاصی که سنگ را حجاری می‌کردند هم سنگ تراشانی از یونان و سارد بوده‌اند و کسانی که طلاکاری را انجام می‌دادند، مردانی از مادی‌ها و مصریان بودند و مردانی که چوب نجاری می‌کردند، آنها ساردیان و مصریان بودند و مردانی که دیوار را تزیین می‌کردند، آنها مادبان و مصریان بودند (کنت، ۱۳۸۴: ۴۶۶-۴۶۷). هخامنشیان مصریان را نیز آن‌گونه که شرایط و منافع امپراتوری ایجاب می‌کرد، به بابل و سرزمین‌های دیگر می‌کوچاندند، اسنادی که در رابطه با این موضوع به دست آمده است حاکی از این قضیه است که این امر در مواردی صورت گرفته است. بنابراین می‌توان پذیرفت که ایلامی‌ها، لیدیایی، یونانی‌ها، فریجی‌ها، کاریه‌ای‌ها، عرب‌ها و مصریان در بابل سکونت داشته و دارای مشاغلی بوده‌اند. در شوش نیز وضعیت تقریباً به همین منوال بوده است یعنی در کنار ایلامی‌ها، عده نسبتاً زیادی پارسی، بابلی، مصری، یهودی و یونانی زندگی می‌کرده‌اند. این خارجی‌ها در موارد بسیار در مناطق مشخصی از شهر ساکن بودند و در آن‌جا دارای مجامع ملی و سازمان‌های اداری خود بودند، به عنوان مثال می‌توان گفت که در بابل یک محله مصری‌نشین وجود داشت. همین‌طور در ممفیس مصر مردمانی از کاری‌ها و مهاجرانی از اهل صور که در فنیقیه است زندگی می‌کردند (خدادادیان، ۱۳۸۳: ۱/۳۰۳). بنابراین می‌توان پذیرفت که یکی از اهداف شاهان هخامنشی از جا به جایی اقوام و ساکنان آن‌ها در ناحیه‌ی دیگر استفاده از نیروی کار و تخصص‌های آنان است. به‌عنوان مثال در سنگ‌نبشته‌های برجای مانده از شاهان هخامنشی و به ویژه خود شخص داریوش می‌توان تا حدودی این امر را باور داشت. اما به‌طور قطع هم نمی‌توان پذیرفت که همه افراد مشارکت‌کننده در این گونه امور مانند ساخت و سازهای صورت گرفته در قلمرو هخامنشی از افراد و اقوام جابه‌جا شده باشند. در هر حال بیانات داریوش در کتیبه‌ای که در نحوه ساخته شدن کاخ شوش شرح می‌دهد، می‌توان اقوام حاضر در این امر را مشاهده نمود. اظهارات داریوش اول در این کتیبه این‌گونه می‌باشد: «کاخ‌ی که در شوش است من آن را ساختم، مصالح آن را از نقاط دوردست آورده شد. آنچه خشت زده شد مردمان بابلی کردند، دیوک‌های سدر از کوهی که نامش لبنان [است] از آنجا آورده شد و مردمان آشوری آنها را تا بابل آوردند و کاری‌ها و ایونی‌ها آنها را تا شوش

آوردند (کنت، ۱۳۸۴: ۴۶۷؛ بریان، ۱۳۸۱: ۱/ ۲۶۳). او برای ساخت و سازه‌های گسترده خود در شوش از امکانات مالی فراوان و هنرمندان و صنعت‌گران دیگر سرزمین‌ها بهره‌مند بود و در گلنبشته‌های به دست آمده از خزانه تخت جمشید ملیت و نوع فعالیت برخی از افراد شاغل به همراه پرداخت‌ها و مواجب آنها نوشته شده است، پیشه‌وران که به تخصص اصلی آنان اشاره نشده و به صورت کلی به کار رفته است، درود گران که در دو متن گفته شده است که این افراد پیکره‌ساز هستند و در یک متن این درود گران مصری هستند، سنگ‌تراشان که در سه متن از آنها نام برده شده است و در یک مورد این افراد مشغول کندن نوشته هستند، بالابران که احتمالاً این افراد کسانی بودند که تخصص آنان در بالا کشیدن قطعات سنگی و چوب‌های سقف و دیگر مصالح ساختمانی بوده است (رزمجو، ۱۳۹۳: ۷۴۳/۳). در حقیقت این نوشته‌ها بیش از آنکه فهرست آماری منابع اقتصادی شاهنشاهی باشند از چیزی که میتوان آن را «تصاویر جهان» نامید منتج می‌شوند و شاهان بزرگ - به ویژه داریوش - می‌خواهند از طریق آن‌ها این مفهوم را حاکم کنند که قدرت‌شان بر متصرفات و مردمان ساکن در آنها لایتنه‌ای است. مثلاً داریوش کار در یکی از کتیبه‌های اکدی شوش (DSaa) را چنین خلاصه کرده است: اینها ست مصالحی که برای این کاخ به کار رفته است. این‌ها سرزمین‌هایی است که مصالح تزئینی این کاخ را فراهم آوردند داریوش شاه گوید: «به یاری اهورا مزدا مصالح این کاخ از دوردست آورده شد و من آنها را با یکدیگر تلفیق کردم» در چنین عبارت تصریحی «از دوردست» منطوق گفتار را تعیین می‌کند. مهم‌ترین نقش کتیبه‌های سلطنتی شوش ستایش از بسیج نیروهای انسانی و جمع آوردن فرآورده‌های متعلق به نقاط مختلف شاهنشاهی برای خدمت به شاه است این شاهنشاهی در اثری که صراحتاً مشترک و تلفیقی خوانده شده باز یافته و تحریف می‌شود. این اسناد به نحو گویایی مؤید خواست مقام سلطنت برای معرفی اقوام و سرزمین‌های مختلف شاهنشاهی به صورت متحد برای یک همکاری هماهنگ، همکاری که توسط شاه و گردا گرد او سازمان‌دهی شده است (کنت، ۱۳۸۴: ۴۵۹؛ بریان، ۱۳۸۱: ۱/ ۲۷۱-۲۷۲). در اختیار داشتن امکانات گسترده مالی و انسانی به همراه مدیریت، نظم و تأثیر جهان‌بینی ویژه هخامنشیان باعث شد تا شاهکارهایی از دیدگاه هنر و معماری پدید آید که در تاریخ بی سابقه بود. ایرانیان توانستند این امکانات را به خوبی به کار برند و حتی توانستند در خلق این آثار عناصر هنری ایرانی را با هنر و معماری مردمان دیگر به خوبی و ظرافت ترکیب کنند. نخستین پیام معماری هخامنشی القای قدرت و عظمت و ایجاد تأثیر بر بیننده بوده است. دومین پیام این معماری نشان دادن نظم و هماهنگی همه عناصر با یکدیگر برای یک هدف است. این پیام‌ها حتی می‌توانست جنبه سیاسی نیز داشته باشد (موسوی بجنوردی، ۱۳۹۳: ۷۱۷/۳). ایجاد یک همکاری مشترک جهانی میان مردمان گوناگون نیز تأثیر به سزایی در القای برتری و قدرت حکومت داشت و داریوش همواره در نوشته‌هایش بدان می‌بالید. انجام پروژه‌های بزرگ، تنها ویژه سرزمین پارس، شوش یا همدان نبود، حتی در سرزمینی دیگر نیز برنامه‌های بزرگی اجرا می‌شد. انجام چنین پروژه‌های بزرگی برای هخامنشیان بسیار عادی جلوه می‌کرد و آنان با در اختیار داشتن منابع گسترده مالی و انسانی چنین کارهایی را به راحتی انجام می‌دادند (همان: ۷۱۸-۷۱۹). کتیبه‌های باروی تخت جمشید فراهم کننده تصویر گویایی از وضعیت کارگران در دوران هخامنشی است. این الواح موقعیت کارگران را از دیدگاه مرکز قدرت نشان می‌دهند. انواع مختلف شناخته شده است که ریاست همه را یک «Kardabatiš» (ارباب کارگران) بر عهده دارد. نقش ارباب کارگران مشخص کردن وظیفه هر کارگر و تقسیم جیره بوده است. برای نمونه یکی از کارفرمایان اصلی با که از بستگان شاه و دارای مقام وزارت در تخت جمشید بود، برای خود دستگاه کاملی داشت. این دستگاه‌ها حقوق کارفرمایی را پرداخت می‌کردند که مسئولیت پنج کالای اصلی را بر عهده داشتند. این کالاها عبارت بودند از گندم و جو، شراب و آبجو، میوه‌ها، حیوانات، ماکیان و پرندگان. دیگر دریافت کنندگان حقوق از دستگاه‌ها کسانی بودند که جیره کارگران را تقسیم می‌کردند، کتیبه‌ها تعداد این کارگران در زمان‌های مختلف را نشان می‌دهند. برای نمونه در

پایان سده ی ششم و آغاز سده پنجم پیش از میلاد ۵۳۷۶ کورتش در ۱۲ نقطه مختلف خدمت می‌کردند. گروهی از این کارگران غیر ایرانی بودند که جنگ‌ها به اسارت گرفته شده و به بخش‌های مختلف شاهنشاهی در مرکز و شرق آن کوچ داده شده بودند. یا عبارتی که خشایارشا در کتیبه (xpf) به کار برده است نیز تقریباً همین است «به نیروی اهورامزدا، اینها هستند؛ اقوامی که من شاه ایشان شدم از دوردست از پارس من بر آنان پادشاهی کردم و آنان برایم خراج آوردند؛ آنچه بگفتم انجام دادند» (کنت، ۱۳۸۴: ۴۸۵). گفته‌های شاهان پیرامون عبارت «دوردست» تنظیم شده است، پارسیان در دوردست فتوحات کرده‌اند و اقوامی که در شوش کار می‌کنند از دوردست آمده‌اند یا از دوردست آورده شده‌اند (بریان، ۱۳۸۱: ۱/۲۷۳).

موقعیت اجتماعات کوچ داده شده در قلمرو هخامنشی

مقاصد مختلف گروه‌های تبعیدی و سرنوشت بعدی آنان بسته به عواملی مانند میزان مقاومت، استعدادها و توانمندی‌های اقتصادی، صنعتی و هنری آنان (مانند بافندگی، فلزکاری، کنده کاری عاج، حجاری و...) متفاوت بود (Potts, 2013: 3). تعیین موقعیت اقوامی که این چنین تبعید شده بودند آسان نیست و ویسهوفر به خوبی اشاره کرده است که منابع یونانی تصویر دقیق و روشنی از شرایط و موقعیت افراد کوچ داده شده به درون شاهنشاهی هخامنشی نداشتند. به همین علت است که از این افراد با عنوان برده یاد می‌کنند (ویسهوفر، ۱۳۹۳: ۵۹). متون دوران اسکندر حاکی از حضور یونانیان در کارگاه‌های تخت جمشید و واحدهای کشاورزی است اما تاریخ ورود این افراد به سرزمین هخامنشیان به درستی آشکار نیست. به هر حال حضور یونانیان در پارس در دوران داریوش اول نه فقط از طریق چند شهادت مکتوب به زبان یونانی بلکه از طریق چندین لوح به تأیید رسیده است. الواح تخت جمشید از مزایای متنوعی که در اختیار کورتش‌ها قرار می‌گرفت اطلاع می‌دهند. زنان کارگری که فرزند به دنیا می‌آوردند، فارغ از قومیتشان، جیره‌هایی با عنوان هدیه دریافت می‌کردند (Hallock, 1969: 37). الواح دیگر از کسی نام می‌برد که نام قومی «یئوننا» را به‌عنوان نام شخصی دارد؛ بی‌شک این شخص یونانی است او در تشکیلات اداری مشاغلی دارد و مسئول غلات است و در سال ۴۹۹-۴۹۸ پ.م یکی از کارکنان «پرنکه» به‌شمار می‌آید علاوه بر این متون باستانی حکایت از آن دارند که در همه موارد تبعیدیان یونانی از حق داشتن سکونت گاهی دائم و انتفاع از اراضی برخوردار شده‌اند. از این نظر موقعیت آنان به یقین از موقعیت اجتماعات قومی دیگری که در ناحیه بابل در درون نظام خطرو مستقر شده بودند متفاوت نیست؛ چون اعضای آن‌ها فقط از سربازان تشکیل نمی‌شد و در آن شمار فراوانی از افراد اقوام مختلف از جمله ایرانیان، هندیان، سکاه و همچنین افراد آناتولیایی‌الاصل یافت می‌شدند. سندی متعلق به زمان سلطنت کمبوجیه حاکی از آن است که مصریان مستقر در نزدیکی نیپور دارای تشکیلات خود مختاری بودند که به‌دست مشایخ‌شان اداره می‌شد و تشکیلات اداری هخامنشی آن را به رسمیت می‌شناخت. هم‌چنین است جامعه یهودیان مهاجر که همواره حتی پس از بازگشت از تبعید فعال و زنده بودند. شمار فراوانی از یهودیانی که در مبادله‌های فرهنگی و تجاری کاملاً ادغام شده بودند، به‌جای آن که ماجرای مخاطره‌آمیز بازگشت به یهودیه را تجربه کنند، ترجیح دادند که در بابل بمانند. همین سخن درباره بابلین مستقر در پارس از زمان سلطنت کمبوجیه صدق می‌کند. تقریباً محتمل می‌نماید که جماعات یونانی تبعیدی از وضعیت مشابه یا تقریباً مشابهی برخوردار بوده باشند (بریان، ۱۳۸۱: ۱/۷۹۵).

جنگ‌ها، فتوحات و شورش‌ها از مهم‌ترین چالش‌های حکومت‌های باستانی، از جمله امپراتوری هخامنشی، به‌شمار می‌رفتند. در مواجهه با این تحولات، هخامنشیان سیاست‌هایی را برای تثبیت قدرت خود در سرزمین‌های فتح‌شده به کار گرفتند که یکی از مهم‌ترین آن‌ها، کوچ اجباری اقوام بود. این سیاست نه تنها جنبه سرکوبگرانه داشت، بلکه ابزاری چندوجهی برای مهار تهدیدها، تقویت ساختارهای دفاعی و بهره‌برداری اقتصادی نیز محسوب می‌شد. یکی از اهداف اصلی کوچ اجباری، جلوگیری از شکل‌گیری دوباره‌ی کانون‌های شورش در سرزمین‌های مغلوب بود. با پراکندن اقوام ناراضی و جدا کردن آن‌ها از سرزمین مادری، امکان اتحاد، شورش و مقاومت کاهش می‌یافت. علاوه بر این، اسکان اقوام کوچ داده‌شده در مناطق مرزی امپراتوری، جنبه‌ای نظامی و امنیتی داشت. این اقوام گاهی به‌مثابه سپر انسانی یا نیروهای محافظ مرزی عمل می‌کردند و بدین ترتیب مرزهای امپراتوری را تقویت می‌نمودند. نکته مهم دیگر در این سیاست، استفاده هوشمندانه از مهارت‌ها و تخصص‌های اقوام مغلوب بود. هخامنشیان با انتقال صنعت‌گران، مهندسان، کشاورزان و هنرمندان به نواحی مرکزی یا نیازمند، به توسعه اقتصادی و فرهنگی امپراتوری خود کمک شایانی کردند. شواهدی از کتیبه‌ها و منابع تاریخی، وجود این سیاست هدفمند را تأیید می‌کنند. با این‌که نمی‌توان با قطعیت گفت همه افراد به اجبار در این روند مشارکت داشتند، اما روشن است که کوچ اجباری در دوره هخامنشی صرفاً یک ابزار سرکوب نبود، بلکه بخشی از سیاست کلان مدیریت جمعیتی، امنیتی و اقتصادی آن‌ها به‌شمار می‌رفت. این اقدام تأثیرات بلندمدتی بر ساختار اجتماعی و اقتصادی امپراتوری برجای گذاشت و یکی از عوامل موفقیت آن در مدیریت تنوع قومی و جغرافیایی به‌شمار می‌رود.

درصد مشارکت نویسندگان

این مقاله حاصل مطالعات کتابخانه‌ای نویسندگان بوده که هر یک به نحوی در به سرانجام رسیدن آن نقش داشتند. بیشتر داده‌های کتابخانه‌ای این مقاله ابتدا توسط نویسنده اول و سپس توسط نویسنده دوم، صورت پذیرفته است.

تعارض منافع

ضمن رعایت اخلاق نشر، در این پژوهش هیچ‌گونه تعارض منافع بین نویسندگان وجود ندارد.

کتابنامه

- امیری، عفت، امیری؛ امیری، معصومه، ۱۳۸۷، «تاریخچه پارچه بافی در ایران باستان»، رشدآموزش تاریخ، دوره نهم، شماره ۴، صص ۷-۱۳.
- احتشام، مرتضی، ایران در زمان هخامنشیان، بی تا، تهران: شرکت سهامی کتاب‌های جیبی.
- اومستد، آلبرت تن آیک، ۱۳۸۳، تاریخ شاهنشاهی هخامنشی، محمد مقدم، تهران: علمی و فرهنگی.
- ایمان پور، محمد تقی، ۱۳۹۳، «تاریخ سیاسی هخامنشیان»، تاریخ جامع ایران، جلد اول، تهران: مرکز دائرة المعارف بزرگ اسلامی.
- ایمان پور، محمد تقی، ۱۳۸۸، «بررسی جایگاه سیاسی ساتراپ‌های هخامنشی در دوره داریوش بزرگ با تکیه بر کتیبه‌ها»، تاریخ ایران، شماره ۶۱/۵، صص ۲۳-۵۴.
- بهبزادی، رقیه، ۱۳۷۳، قوم‌های کهن در آسیای مرکزی و فلات ایران، تهران: موسسه چاپ و انتشارات وزارت امور خارجه.
- بریان، پیر، ۱۳۸۱، امپراتوری هخامنشی، جلد اول، ناهید فروغان، تهران: فرزانه روز-قطره.
- بروسیوس، ماریا، ۱۳۸۱، زنان هخامنشی، هایده مشایخ، تهران: هرمس.

- بروسیوس، ماریا، ۱۳۹۵، ایران باستان، عیسی عبدی، تهران: ماهی.
- برک، استیون، ۱۳۹۴، خاورمیانه باستان گهواره تمدن، شهربانو صارمی، تهران: ققنوس.
- تویین بی، آرنولد، ۱۳۷۹، جغرافیای اداری هخامنشیان، همایون صنعتی زاده، تهران: بنیاد موقوفات دکتر محمود افشار.
- خدادادیان، اردشیر، ۱۳۸۳، تاریخ ایران باستان، جلد اول، تهران: سخن.
- داندامایف، م.آ، ۱۳۷۳، ایران در دوران نخستین پادشاهان هخامنشی، روحی ارباب، تهران: علمی و فرهنگی.
- داندامایف، محمد ع، ۱۳۸۹، تاریخ سیاسی هخامنشی، فرید جواهر کلام، تهران: فرزانه روز.
- دیپون سمر، آ.، ۱۳۴۶، تمدن ایرانی، عیسی بهنام، تهران: بنگاه ترجمه و نشر کتاب.
- دیانت، محسن، ۱۳۹۷، «نخبگان، ملی گرایی و دیاسپورای کرد» فصل نامه دولت پژوهی، سال چهارم، شماره ۱۵، صص ۷۷-۱۰۶.
- دیاکونوف، م.م.، ۱۳۴۶، تاریخ ایران باستان، روحی ارباب، تهران: بنگاه ترجمه و نشر کتاب.
- رزمجو، شاهرخ، ۱۳۹۳، «معماری هخامنشی، تاریخ جامع ایران، جلد سوم، زیر نظر کاظم موسوی بجنوردی، تهران: مرکز دائرة المعارف بزرگ اسلامی.
- فرای، ریچاردن، ۱۳۷۷، میراث باستانی ایران، مسعود رجب نیا، تهران: علمی و فرهنگی.
- فرای، ۱۴۰۰، تاریخ باستانی ایران، مسعود رجب نیا، تهران: علمی فرهنگی.
- فره وشی، بهرام، ۱۳۸۲، ایرانوج، تهران: دانشگاه تهران.
- کالیکان، ویلیام، ۱۳۸۷، مادی ها و پارسی ها، گودرز اسعد بختیار، تهران: سمیر.
- کاویانی پویا، حمید، ۱۳۹۴، «بررسی مفهوم و اهمیت مرز و مرزداري در دوران ماد و هخامنشی»، مجله جستارهای تاریخی، سال ششم، شماره ۲، صص ۴۳-۶۸.
- کلاین، اریک؛ تاکاش، سارولتا، ۱۳۹۷، جهان باستان (تمدن های خاور نزدیک و آسیای جنوب غربی)، جلد چهارم، منوچهر بیگدلی خمسه، تهران: علمی و فرهنگی.
- کنت، رولاندگ، ۱۳۸۴، فارسی باستان (دستور زبان، متون، واژه نامه)، سعید عربیان، تهران: سازمان میراث فرهنگی و گردشگری.
- کورت، آملی، ۱۳۷۹، هخامنشیان، مرتضی ثاقب فر، تهران: ققنوس.
- کخ، هاید ماری، ۱۳۷۹، از زبان داریوش، پرویز رجبی، تهران: کارنگ.
- گرانوتسکی و دیگران، بی تا، تاریخ ایران از زمان باستان تا امروز، بی جا.
- گیرشمن، رومن، ۱۳۷۲، ایران از آغاز تا اسلام، محمد معین، تهران: علمی و فرهنگی.
- لوکوک، پیر، ۱۳۸۲، کتیبه های هخامنشی، نازیلا خلخالی، تهران: فرزانه روز.
- مانوئل کوک، جان، ۱۳۸۷، تاریخ ایران دوران هخامنشیان، «ظهور هخامنشیان و بنیان گذاری امپراتوری هخامنشی»، جلد دوم، ترجمه مرتضی ثاقب فر، تهران: جامی.
- مشکور، محمدجواد، ۱۳۷۱، جغرافیای تاریخی ایران باستان، تهران: دنیای کتاب.
- محمودآبادی، سیداصغر؛ جعفری دهقی، محمود؛ هنرمند، بهمن، ۱۳۹۰، «نقش و تأثیرگذاری گروه های تبعیدی و جابه جا شده در عصر ساسانیان»، مجله تاریخ اسلام و ایران، شماره ۱۰، صص ۱۳۷-۱۶۷.
- نوذری، عزت الله، ۱۳۹۳، تاریخ اجتماعی ایران، تهران: خجسته.
- ویسهوفر، یوزف، ۱۳۹۳، ایران باستان (از ۵۵۰ پیش از میلاد تا ۶۵۰ پس از میلاد) مرتضی ثاقب فر، تهران: ققنوس.
- هرودوت، ۱۳۳۶، تاریخ هرودوت، جلد پنجم، هادی هدایتی، تهران: دانشگاه تهران.

یونگ، پیتریولیوس، ۱۳۸۵، پادشاه پارسی داریوش یکم، داود منشی زاده، تهران: ثالث.

References

- Ctesias, History of Persia, Tales of The Orient, Lloyd Llewellyn-Jons and James Robson, (2010), London And New York: Routledg, Tayilor & Francis Group.
- Diodorus Sicily. (1989) The Lab Classical Library, old father, Charles Henry, London: Harvard University Prees, vol.1.
- Potts, D. T, (2013), Mesopotamian and Persian Migration, The Encyclopedia of Global Human Migration, Blackwel Publishing Ltd.
- Rios, Michael & Adiv, Naomi, Geographies of Diaspora: A Review [SL]. Davis, CA: UC Davis Center for Regional Change
- Shapur Shahbazi, A; kettenhofen, Erich; Perry, John R. (1994). Deporation", In the Encyclopedia Iranica, VII/3, 297-312.
- Wieshofer, Josef, (2009), The Achaemenid Empire, The Dynamics of Ancient Empires State Power from Assyria of Byzantium, New York: Oxford University Press.
- Hallock, R. (1969), Persepolis Fortification Tablets, The University Chicago Press.